

*Петрів Х. В.,
аспірант кафедри української мови та прикладної лінгвістики
Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВСТАВНИХ КОНСТРУКЦІЙ В ІДІОСТИЛІ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ОКСАНИ ПАХЛЬОВСЬКОЇ

Анотація. У статті досліджено сугестивний потенціал вставних слів у контексті реалізації концепту НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ. Розглянуто різні категорії вставних слів, проведено їх кількісний аналіз, виявлено значення, закладені автором на етапі текстотворення та можливі сенси, що виникають у реципієнта під час текстосприйняття.

Ключові слова: вставні слова, концепт, емотивна кореляція, сугестор, сугеренд.

Постановка проблеми та її зв'язок з науковими чи практичними завданнями. Розвиток лінгвістики на сучасному етапі характеризується пріоритетністю антропоцентричного підходу, який передбачає, що людський фактор у мові дозволяє трактувати мовну систему й мовлення як інструмент і результат когнітивно-комунікативної діяльності суб'єкта. Посилюється інтерес дослідників до механізмів творення різних типів синтаксичних конструкцій та з'ясування їх активної ролі у процесі мовленнєвої діяльності.

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю з'ясування латентних способів впливу на свідомість реципієнтів у публіцистичному дискурсі загалом та в публіцистиці О. Пахльовської зокрема. Новизна дослідження полягає в тому, що вивчення прагматичного потенціалу вставних конструкцій дає змогу наблизитися до системного вивчення прагматичної зумовленості ідіостилю публіцистичних текстів О. Пахльовської.

Об'єктом нашого дослідження є когнітивний аспект потенціалу вставних конструкцій. Мета дослідження – з'ясувати роль вставних конструкцій у втіленні окремих текстових категорій, активації механізмів вербального впливу та загалом формуванні ідіостилю О. Пахльовської.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В україністиці теоретичні аспекти прагматичного потенціалу вставних конструкцій вивчали В. Грицина, І. Завальнюк, О. Кульбабська, З. Олійник [3; 4; 7; 8]. На їхні праці й будемо частково спиратися в нашому дослідженні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для того, щоб розкрити потенціал вставних конструкцій у публіцистичних текстах, варто звернути увагу на імпліцитний та експліцитний плани висловлювання.

Дослідники зазначають, що імплікація – це прихована смислова девіація (лінійних і вертикальних) ризоматичних структур [5, с. 84–85]. Лінгвісти виділяють два основних типи імплікацій: конвенціональну й розмовну. Конвенціональні імплікації переважно пов'язані особливостями лексичного значення компонентів речення. Ця імплікація є відносно стабільною формою вираження інформації, що проявляється в рамках одного речення. Її позначають як ядрові, так і периферійні компоненти речення [12, с. 104; с. 110]. Беручи до уваги периферійні компоненти, варто наголосити, що суттєве значення у вираженні імплікацій мають модальні слова. Імплікація такого типу тісно пов'язана із семантичною й логічною структурою висловлювання.

Н. Русакова виділяє таке коло функціональних значень вставних слів: вказівка на логічну послідовність у викладі матеріалу; вираження думок; джерело повідомлення; емоційне ставлення мовця до змісту висловлення, що дає змогу побачити преференції автора; ступінь достовірності [11, с. 109].

Здійснене дослідження дало змогу виявити групи вставних слів у творах О. Пахльовської, наведені нижче у таблиці.

Таблиця

Функція	Вставне слово	Кількість слововживань
Вираження порядку висловлення	отже	189
	власне	100
	зрештою	97
	з одного боку... з іншого боку	29
	по-перше, по-друге, по-третє	7
Вираження високого ступеня достовірності	звичайно	100
	очевидно	61
	щоправда	19
	справді	17
	безперечно	11
Вираження невпевненості, припущення чи сумніву	як на мене	4
	на мою думку	10
	мабуть	30
	напевно	8
	може	70

Як можемо помітити, найактивнішою за вживанням у текстах О. Пахльовської є група вставних компонентів, експліцитна функція яких – вираження порядку висловлень, їхній зв'язок, співвідношення загального й конкретного, підкреслення найбільш значущих частин, висновків. Здебільшого, спочатку авторка використовує описові засоби, складні номінації, після чого логізує текст задля полегшення читацького сприйняття та впорядкування аргументів висловлювання: *«Треба, нареши, усвідомити, хоч як це боляче: ми розучились мислити державно»*. *«А отже, аналітично»*. *«Отже, прагматично»*. *«Отже, стратегічно»* [10, с. 58]. У наведеному фрагменті перше речення демонструє пресупозицію, яку Ф. Бацевич визначає як такі імпліцитні компоненти тексту, які автор вважає істинними та відомими адресатові і які не потребують спеціальних засобів своєї номінації [1, с. 363]. Три ж наступні упорядковують наслідки висловленого не лише завдяки вставному слову, але й засобами парцеляції та анафоризації, що актуалізує потужний емоційно-експресивний і когнітивний потенціал.

Будь-який текст, у першу чергу, є процесом текстопородження та текстосприйняття і включає об'єктивований результат текстової діяльності у вигляді твору з єдиною темою, цілісним змістом та іншими ознаками, які визначають текст. Прагматичний план комунікативної точності визначається, в першу чергу, культурним фоном ситуації спілкування. Специфіка культурного тла у нашому випадку зумовлена тим, що авторка представляє інше культурне середовище, аніж адресат. Маючи українське коріння, але зараз проживаючи в Італії, вона репрезентує свій погляд на національну ідентичність. Увага до цього болючого для українців питання слугує містком між автором і Батьківщиною, однак комунікативна ситуація лише збільшує дистанцію між автором та аудиторією.

В есе О. Пахльовської, що увійшли до збірки *«Ave, Europa!»*, ми виділили такі вставні слова з найбільшою кількістю слововживань: *отже* – 189 слововживань; *власне* – більше 100 слововживань; *зрештою* – 97; *з одного боку... з іншого боку* – 29 слововживань; *по-перше, по-друге, по-третє* – 7 слововживань: *«Отже, побудова демократії в Україні є непереборним гальмом для неоімперської експансії Росії»* [10, с. 253]; *«Але, власне, на початках цього процесу між цими країнами знову проліг кордон»* [10, с. 247]. Вони не лише привносять зв'язність у висловлювання, логізують та структурують текст, оформлюють хід авторських міркувань.

Ці компоненти на етапі текстотворення втілюють певну емоцію (а саме – розчарування), яка безпосередньо пов'язана з інтерпретаційними вербальними процесами. На думку О. Климентової, у латентних впливах емоційна рефлексія завжди контролюється сугестором (може бути й об'єктом маніпуляції). За таких умов текстова емотивна кореляція набуває значення дієвого механізму вербального впливу, адже емоційні переживання впливають на сприйняття, думки і поведінку людей [6, с. 84].

Наше дослідження виявило випадки, коли вставні конструкції, використані у питальних реченнях, не лише структурують текст, але й на етапі текстотворення діалогізують його, оскільки будь-яке питання імпліцитно залучає реципієнта до комунікації з автором, що породжує роздуми: *«Отже, після років тиску і переслідувань нас знову підслуховують, шантажують, залякують?»* [10, с. 263]. Найчастіше такі питання із використанням вставних конструкцій залишаються без відповіді, ніби й справді відповідь має дати кожен сам собі за

сприйняття тексту. Крім цього, вони часто демонструють діалог автора не лише з реципієнтом, а й із собою. О. Пахльовська, намагаючись розібратися у своїх думках, упорядковує їх і робить певні висновки.

Помітна перевага цих слів означає, що О. Пахльовська – переконана, цілеспрямована особистість, яка системно аргументує хід своїх думок. Водночас така текстова репрезентація послідовно актуалізує у реципієнтів відчуття страху й безвихідної ситуації. Вставні слова задіяні в формуванні емотивної кореляції зі страхом.

У текстах О. Пахльовської помітно домінують також вставні конструкції, які реалізують асертивний тип мовлення, тобто виражають ступінь достовірності повідомлюваного. На наш погляд, цю категорію доцільно розділити на дві групи – з високим та низьким ступенем достовірності, оскільки це принципово важливо в аналізі прагматичних функцій вставних слів.

Кількісно репрезентативнішою є та група вставних слів, що мають високий ступінь достовірності. Функція цих слів полягає у відображенні бажань мовця обстоювати свої переконання, наголошенні на певній інформації. Наприклад, вставне слово *звичайно* в збірці статей *«Ave, Europa!»* авторка вживає більше 100 разів, *очевидно* – 61, *щоправда* – 33, *звісно* – 19, *справді* – 17, *безперечно* – 11: *«Звичайно, євразійський простір теж береже свої традиції, у свій спосіб»* [10, с. 254]. Такі модальні маркери виконують акцентно-констатувальну експліцитну функцію, указуючи на безальтернативність висловлювання. Домінування слів цієї семантичної групи породжене характером комунікативної ситуації публіцистичного дискурсу, коли автор впевнений у змісті повідомлюваного, що характеризує авторську особистість як категоричну й переконану в правильності та правдивості своїх висловлювань. Сугестивний потенціал таких вставних слів є доволі високим, адже імпліцитно актуалізує ядро висловлювання, у яке закладено семантику безальтернативності, що може керувати поведінкою реципієнта та стимулювати його до дії.

Наше дослідження дає змогу доповнити низку імпліцитних функцій вставних слів асертивного типу, виділених лінгвістами та проілюстрованих вище, саркастичною функцією. Чимало випадків із творів О. Пахльовської демонструють не лише підвищення категоричності висловлювання завдяки використанню модальних слів, але й певну саркастичність, що часто базується на протиставленні: *«Американці, щоправда, ще нічого не знають про розміщення власних військ у Криму, а от росіянам ці війська вже ввижаються в ідеологічних кошмарах...»* [10, с. 516]. Ґрунтоване на впевненості та фактичності, таке висловлювання імпліцитно реалізує сарказм, який стосується російської верхівки, що, власне, й простежуємо в багатьох статтях авторки. Прагматичний потенціал вставних слів доповнює й те, що Пахльовська, підсиливши за допомогою модальних слів категоричність висловлення, у наступному ж реченні часто спростовує сказане: *«Можна, звичайно, ідеально уявляти собі «цілковиту незалежність» культури від політики, але це була б неприпустима наївність»* [10, с. 12]. У таких прикладах модальні слова категоричності імпліцитно вказують на припущення, а в подальшому контексті з'являється контраргументація, яка породжує амбівалентність судження, навіть полярність висловлюваного інтелектуального змісту. В таких випадках автор спершу породжує певну емоцію (найчастіше гнів), провокує її появу у свідомості читачів, а потім трансформує вже наявну емоцію, змінюючи на протилежну [6, с. 85].

Так, наприклад, у контексті вивчення концептосфери ідентичності така амбівалентна модальність свідчить про ефект уявної діалогічності, що створює ілюзію вибору, однак насправді закріплює лише одну позицію. Перш ніж обґрунтувати проблему, автор обирає позитивну рису, представлену шляхом уведення вставного слова зі значенням категоричності, та в подальшому контексті вказує на недостатність такої риси, що пояснює несформованість української національної та особистісної ідентичностей: «Демократія – річ, **звісно**, недосконала, звично цитуємо Черчілля, **але** поки що нічого кращого в мене для вас, панове, немає» [10, с. 338]. У випадках використання такого типу вставних конструкцій на етапі текстосприйняття емоційне реагування реципієнта значною мірою залежить від його уяви. Саме вона дозволяє генералізовані форми чи лексику з розмитою референцією наповнювати актуальним для сугеренда змістом [6, с. 86]. Звичайно, рівень текстосприйняття також залежить від освіченості, ерудованості реципієнта, оскільки статті О. Пахльовської здебільшого орієнтовані на культурну та духовну еліту суспільства.

Вставні слова зі значенням категоричності в поєднанні з подальшими конструкціями, що виражають протиставлення, часто імпліцитно розкривають причини того, що Україна знаходиться на периферії європейського світу, та водночас закликають адресата до дії, створюючи таку комунікативну ситуацію, в якій він не може не погодитися зі сказаним: «**Безперечно**, Україна – незаслужено забута частина Європи. **Однак простіше було це стверджувати, коли капкан імперії це не розтискав своїх іржавих пружин.** <...> **Також безперечно**, що єдиний порятунком України – незалежність. **Але** коли народ при кожній нагоді (та навіть і без неї) починає співати національний гімн, але за тим не починається жодної ДПІ, спадає на думку нещодавно відкриття світової педіатричної науки, що музичний ритм гімнів повторює ритм коліскових» [10, с. 114].

Трапляються й випадки не лише іронічного імпліцитного вияву, а й прихованого протилежного значення, закладеного у контекст речення. Реципієнт, прочитавши його, має, за задумом автора, сприйняти абсолютно протилежне значення: «Українське суспільство, **звісно**, таке саме, як російське, а отже, на жодну самостійну ініціативу не здатне» [10, с. 415]. З контексту зрозуміло, що О. Пахльовська намагається представити протилежну думку, а саме несхожість української та російської націй, адже саме на полярності українського та російського світу вона акцентує на сторінках усієї збірки.

Звернути увагу варто і на те, що інша група вставних слів, які виражають достовірність, мають семантику невпевненості, припущення чи сумніву, в текстах О. Пахльовської трапляються в невеликих кількостях. Так, наприклад, вставний компонент *як на мене* у збірці есе О. Пахльовської представлено всього лише 4 рази, *на мою думку* – 10 разів. Такі вставні слова зазвичай сприяють діалогізації висловлювання, інтимізації тексту, допомагають зменшити «відстань» між автором і реципієнтом задля полегшення сприйняття тексту. Однак ними автор послуговується доволі рідко, чим, можливо, обмежує аудиторію своїх адресатів. Спостерігаємо також помітно малу кількість вставних конструкцій, що експліцитно виконують зазвичай акцентно-гіпотетичну функцію: *мабуть*, *можже*, *ймовірно*, *вірогідно*. Вони вносять у текст припущення, невпевненість, сумнів та відносний характер ступеня вірогідності: *мабуть* – 30 слововживань, *напевно* – лише 8: «**Мабуть**, Росії смакують мутанти, а Європі тим часом — одним головним болем мен-

ше» [10, с. 262]. Як і у висловлюваннях з асертивним типом вставних конструкцій, у згаданих вище так само спостерігаємо протиставлення, виражене за допомогою сполучника.

Однак потенціал вставного слова *можже*, яке також має семантику невпевненості, дещо вищий – близько 70 слововживань: «**Можже**, все навіть простіше. А відтак і ще сумніше» [10, с. 194]; «**Чи** втішимо себе, що, **можже**, нам пощастить, і ми будемо пишатися, що наша жива, скажімо, на двадцять відсотків?!» [10, с. 245]. У такій ситуації, як зазначає О. Кульбабська, вставні слова не тільки виражають розділові семантико-синтаксичні відношення, а й утворюють градацію оцінок реальності [10, с. 107]. У контексті аналізу проблеми ідентичності ці слова мають доволі високий потенціал, адже автор має на меті спонукати реципієнта до дій, однак, з іншого боку, дещо негативно налаштує його, адже тексти Пахльовської орієнтовані здебільшого на українців, з яких автор іронізує, до того ж не лише імпліцитно.

Доречно згадати, що у творах Пахльовської фактично відсутня самокритика та самоіронія. Переважна більшість її текстів – це розповідь від імені третьої особи однини чи множини, лише деякі уривки написані від імені першої особи однини. Самокритичний погляд не має місця для вияву, що свідчить про особистість автора як таку, якій імпує опис зображуваних подій і виклад думок відсторонено, так званий «погляд зі сторони».

Висновки і перспективи дослідження. Аналіз вставних конструкцій різних типів у текстах О. Пахльовської дає змогу виділити елементи, що домінують у її ідіостилі, зокрема вставні конструкції зі значенням впевненості, категоричності, безальтернативності, імпліцитно закодовані у вставних компонентах. Доволі вагомим є те, що у публіцистиці автора часто простежуємо конфлікт експліцитного та імпліцитного планів. Зокрема, вставні слова зі значенням логічності та впорядкування думок у текстах імпліцитно залучають реципієнта до роздумів та привносять діалогічність. Конструкції з експліцитним значенням категоричності часто імпліцитно спрямовані на те, щоб реципієнт сприйняв інформацію, протилежну вираженій у реченні. В таких випадках часто приховані іронічні та саркастичні ефекти. Кількісна перевага вставних конструкцій зі значенням категоричності підтверджує, що авторка репрезентує переконливість позицій, намагаючись нівелювати у реципієнта будь-які сумніви, що в цілому реалізує вербальну сугестію, суть якої в підбурюванні адресата до дій. Авторка неодноразово в текстах згадує про байдужість українців, тому не виключено, що завдяки вербальному сугестивному потенціалу певного типу вставних слів, вона апелює до свідомості реципієнта, а доволі часто й сама вступає у діалог із собою. Вставні слова з семантикою невпевненості трапляються в текстах значно рідше, що підтверджує вияв рішучості авторки, переконливості та прагнення імпліцитного вияву своєї категоричної позиції.

Література:

1. Бацевич Ф. Імпліцитні текстові засоби в повістях І. Франка / Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин : матеріали міжнар. наук. конф. (Львів, 25–27 вересня 1996 р.) / ред. кол.: Л. Бондар, М. Гнатюк, І. Денисюк та ін. – Львів : Світ, 1988. – С. 662–666.
2. Бондаренко Е.В., Мартынюк А.П. Как нарисовать портрет птицы: методология когнитивно-коммуникативного анализа языка: кол. монография / (Бондаренко Е.В., Мартынюк А.П., Фролова И.Е., Шевченко И.С.); под. ред. И.С. Шевченко. – Х.: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2017. – 246 с.
3. Грицина В.І. Інфраструктура речень публіцистичного стилю: дис. канд. філол. наук: 10.02.01. – Кривий Ріг, 2002. – 171 с.

4. Завальнюк І. Комунікативно-прагматичні функції та стилістичні вияви вставних одиниць у сучасному українському газетному мовленні / Українська мова. – 2009. – № 1. – С. 15–32.
5. Загнітко А.П. Теорія сучасного синтаксису. – Донецьк, 2006. – 378 с.
6. Климентова О.В. Вербальна сугестія та емоції (на матеріалі українських молитов). – К.: Карбон ЛТД, 2012. – 320 с.
7. Кульбабська О.В. Функції засобів вторинної предикації в художньому тексті / Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Філологічні науки. – 2013. – Кн. 2. – С. 23–31.
8. Кульбабська О. В. Функційний потенціал вставних конструкцій у газетно-публіцистичному тексті / Одеський лінгвістичний вісник. – Одеса. – 2017. – Спецвипуск. – С. 106–110.
9. Оксана Пахльовська: Україна принижена, розгромлена, і має такий образ у світі (Електронний ресурс). – URL: <https://gozmoiva.wordpress.com/2013/01/20/oksana-pahlovska-ukrainarhynuzena> (дата звернення 20.02.2018).
10. Пахльовська О. Є. – Я. Ave, Europa!: ст., доп., публіц. (1989-2008) – К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2008. – 656 с.
11. Практическая и функциональная стилистика русского языка: учеб. пособие для студентов. Саратовский государственный социально-экономический институт (филиал) ФГБОУ ВПО «РЭУ им. Г. В. Плеханова». – Саратов, 2015. – 124 с.
12. Старикова Е.Н. Проблемы семантического синтаксиса (на материале английского языка). – Киев: Издательство при Киевском государственном университете, 1985. – 123 с.

Петрив К. В. Прагматический потенциал вставных конструкций в идиостиле языковой личности Оксаны Пахлевской

Аннотация. В статье исследуется суггестивный потенциал вставных слов в контексте реализации концепта НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ. Рассмотрены разные категории вставных слов, проведен количественный анализ, выявлены значения, заложенные автором на этапе текстосторождения и возможные смыслы, возникающие у реципиента во время текстовосприятия.

Ключевые слова: вставные слова, концепт, эмотивная корреляция, суггестор, суггеренд.

Petriv K. The pragmatic potential of parenthetical constructions in Oksana Pakhlovska's individual style

Summary. The article dedicated to the suggestive capacity of parenthetical constructions in the context of realization of the concept NATIONAL IDENTITY. Different categories of parenthetical words were analyzed, the quantitative analysis was conducted, different meanings, provided by the author at the stage of text-production and possible senses, occurring at the stage of text-perception, were found out in this article.

Key words: parenthetical words, concept, emotive correlation, suggestor, suggerend.